МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

КАФЕДРА ФІНАНСОВОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **Поняття та структура національної безпеки**

Здобувача вищої освіти ІІ рівня, ІІ курсу, ПМНБЗ-24-1 групи,
спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»

освітньо-професійна програма «Національна фінансова безпека»

_____ Маркевич Юрій Олегович
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Касьяненко Любов Михайлівна, д.ю.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної програми _____ Гарбінська-Руденко Альона Валеріївна, к.ю.н., доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри фінансового та податкового права
протокол від «26» 05 2026 р. № 10/3

Завідувач кафедри _____ Глух Марина Василівна, к.ю.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026

Реєстрація № 5 11.05.26 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту, ~~на доопрацювання~~ 11.05.26 _____
(до захисту, ~~на доопрацювання~~) (дата) (підпис)

Результат захисту 90 б А 09.06.26 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Т.М. Барабаш
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____ М.В. Глух
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ В.Т.Білоус
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ А.В. Гарбінська-Руденко
(підпис) (ініціали, прізвище)

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	**від 0 до 10**	10		Т.М. Барабаш
2. Роздатковий матеріал	**від 0 до 5**	–		М.В. Глух
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	**від 0 до 25**	25		А.В. Гарбінська-Руденко
5. Апробація (участь у конференціях)	**від 0 до 10**	10		В.Т.Білоус
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	45		О.В.Черняєва
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5		Т.М. Барабаш М.В. Глух А.В. Гарбінська-Руденко О.В.Черняєва В.Т.Білоус

Навчально-науковий інститут права
Кафедра фінансового та податкового права
Спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»
Освітньо-професійна програма «Національна фінансова безпека»

Затверджую
Завідувач кафедри _____
Марина ГЛУХ

«20» січня 2025р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти

Маркевичу Юрію Олеговичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи
Поняття та структура національної безпеки
Затверджена наказом ректора від 31.12.2024р. № 1929
2. Строк здачі закінченої роботи 01.05.2026р.
3. *Метою* кваліфікаційної роботи є визначення сутності поняття національної безпеки, дослідження її основних складових та значення для функціонування держави, а також аналіз сучасних підходів до розуміння структури національної безпеки.
Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері національної безпеки.
Предметом дослідження є поняття та структура національної безпеки

4. Вихідні дані до роботи: *Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Стратегія національної безпеки України, наукова та навчальна література відповідно до теми роботи*
5. Перелік графічного матеріалу кількість і назви таблиць і схем (за наявності)
6. Зміст кваліфікаційної роботи. *Розділ 1. Теоретичні основи національної безпеки: 1.1. Витоки сучасного розуміння поняття «національна безпека», 1.2. Категоризація дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі, 1.3. Поняття національної безпеки та суміжних термінів .Розділ 2. Структура національної безпеки: 2.1. Основні засади структурного підходу до характеристики національної безпеки, 2.2. Характеристика окремих структурних компонентів національної безпеки. Висновки. Список використаних джерел.*

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1	Вибір теми	до 02.12.2024	до 02.12.2024
2	Затвердження планів	до 15.03.2025	до 15.03.2025
3	Розділ 1. Теоретико-методологічні питання державного внутрішнього фінансового контролю	до 10.09.2025	до 10.09.2025
4	Розділ 2. Організація внутрішнього фінансового контролю в державному управлінні	до 16.01.2026	до 16.01.2026
5	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	до 20.04.2026	до 20.04.2026
6	Попередній захист	травень 2026	травень 2026

8. Дата видачі завдання «20» січня 2025 р.

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи _____ Касьяненко Л.М.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми _____ Гарбінська-Руденко А.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Маркевич Ю.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Метою кваліфікаційної роботи є визначення сутності поняття національної безпеки, дослідження її основних складових та значення для функціонування держави, а також аналіз сучасних підходів до розуміння структури національної безпеки.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі основні *завдання*:

– проаналізувати витоки сучасного розуміння поняття «національна безпека»;

– охарактеризувати дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі;

– визначити сутність поняття «національна безпека» та суміжних термінів;

– висвітлити основні засади структурного підходу до характеристики національної безпеки;

– охарактеризувати окремі структурні компоненти національної безпеки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері національної безпеки.

Предметом дослідження є поняття та структура національної безпеки.

У дослідженні проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття національної безпеки, охарактеризовано її основні структурні компоненти, визначено особливості взаємозв'язку між ними та їх значення для забезпечення стабільного функціонування держави. Досліджено сучасні наукові підходи до класифікації складових національної безпеки та окреслено основні напрями вдосконалення її правового регулювання.

Одержані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, у сфері вдосконалення законодавства та практичної діяльності органів державної влади у сфері забезпечення національної безпеки.

Кваліфікаційна робота містить 58 сторінок, список використаних джерел із 81 найменування.

Ключові слова: національна безпека, структура національної безпеки, державна безпека, економічна безпека, фінансова безпека, військова безпека, інформаційна безпека.

Рік виконання кваліфікаційної роботи – 2025-2026 рр.

Рік захисту роботи – 2026 р.

ABSTRACT

CONCEPT AND STRUCTURE OF NATIONAL SECURITY

The *purpose* of the qualification paper is to determine the essence of the concept of national security, to study its main components and significance for the functioning of the state, as well as to analyse modern approaches to understanding the structure of national security.

In accordance with the stated purpose, the following main objectives were defined:

– to analyse the origins of the modern understanding of the concept of “national security”;

– to characterize the definitions of “national security” in the domestic scientific discourse;

– to determine the essence of the concept of “national security” and related terms;

– to highlight the main principles of the structural approach to the characterization of national security;

– to characterize individual structural components of national security.

The *object* of the research is social relations in the field of national security.

The *subject* of the research is the concept and structure of national security.

As a result of the research, theoretical approaches to defining the concept of national security were analysed, its main structural components were characterized, and the peculiarities of the interrelation between them and their importance for ensuring the stable functioning of the state were determined. Modern scientific approaches to the classification of national security components were studied, and the main directions for improving its legal regulation were outlined.

The obtained results can be used in further scientific research, in the field of improving legislation, and in the practical activities of public authorities in the field of ensuring national security.

The qualification paper consists of 58 pages and a list of references containing 81 sources.

Keywords: national security, structure of national security, state security, economic security, financial security, military security, information security.

Year of completion of the qualification paper – 2025-2026.

Year of defense of the qualification paper – 2026.

ЗМІСТ

ВСТУП……5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ……...8

1.1.Витоки сучасного розуміння поняття «національна безпека»……..8

1.2. Категоризація дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі……..13

1.3. Поняття національної безпеки та суміжних термінів……24

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ……...33

2.1 Основні засади структурного підходу до характеристики національної безпеки……33

2.2. Характеристика окремих структурних компонентів національної безпеки……36

ВИСНОВКИ……45

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……49

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження поняття національної безпеки полягає у необхідності забезпечення стабільного розвитку держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх загроз. На сучасному етапі перед Україною постали складні питання, пов'язані із серйозними викликами її суверенітету, у зв'язку з чим актуалізувалася проблематика національної безпеки, шляхів та способів її забезпечення. Національна безпека - це складна й багаторівнева система, яка охоплює всі сфери життя суспільства. Держава повинна зберігати свою незалежність і контроль над власною територією. Без цього вона втрачає можливість самостійно ухвалювати рішення. Національна безпека має забезпечувати умови, у яких люди можуть жити, працювати, навчатися і розвиватися без страху за своє життя. Безпека допомагає уникати внутрішніх конфліктів, переворотів і хаосу, забезпечуючи стабільну роботу органів влади. Інвестори, бізнес і громадяни потребують стабільності. Безпека створює умови для розвитку економіки, зростання виробництва та добробуту населення. Це включає боротьбу з пропагандою, збереження національної ідентичності, мови, традицій. Основою забезпечення національної безпеки є національні інтереси України, що включають інтеграцію в європейський політичний, економічний, безпековий простір.

Функціонування системи національної безпеки спрямоване на збереження цілісності держави в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх викликів. Актуальність теми особливо посилилася після початку російсько-української війни, що продемонструвала важливість сильної системи оборони, інформаційної безпеки та національної єдності. Отже, національна безпека охоплює не тільки військовий аспект, а й політичну, економічну, енергетичну, інформаційну та соціальну складові, тому її визначення має базуватися на міждисциплінарному підході. У результаті виникає нагальна потреба у системному осмисленні

концептуальних основ національної безпеки, визначенні її ключових компонентів та надійних інструментів публічного управління для забезпечення стійкості держави перед сучасними загрозами. Вирішення цих питань передбачає, насамперед, визначення поняття та структури національної безпеки.

Стан і ступінь розробки теми в спеціальній літературі. Дослідженням теоретичних і практичних проблемних питань у галузі національної безпеки присвячено велику кількість праць багатьох науковців. Науково-теоретичну базу становили праці вітчизняних вчених: Д. Беззубова, В. Білоуса, О. Боднарчук, О. Бригінця, Ю. Бережної, С. Бурлуцької, З. Варналія, О. Вишневської, О. Власюк, А. Гарбінської-Руденко, М. Глух, Т. Єфименко, О. Користіна, І. Якушика та ін.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є визначення розуміння поняття національної безпеки, її основних складових та значення для функціонування держави.

Завдання дослідження. Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання дослідження:

- проаналізувати витоки сучасного розуміння поняття «національна безпека»;

- охарактеризувати дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі;

- визначити сутність поняття «національна безпека» та суміжних термінів;

- висвітлити основні засади структурного підходу до характеристики національної безпеки;

- охарактеризувати окремі структурні компонентіи національної безпеки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері національної безпеки.

Предметом дослідження є поняття та структура національної безпеки.

Методи дослідження. У дослідженні використано сукупність методів, що забезпечили комплексний характер аналізу поняття національної безпеки та її структури. Застосовано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для визначення

сутності поняття національної безпеки та її структури. Історичний метод дав змогу простежити еволюцію підходів до визначення та структуризації національної безпеки. Метод порівняння та аналогій використано для аналізу досвіду категоризації національної безпеки й суміжних феноменів. Системний підхід та аналітичний метод дозволили сформувати теоретико-практичні основи визначення національної безпеки, дослідити взаємозв'язки між її складовими – економічною, продовольчою, політичною, військовою, екологічною та іншими, а також оцінити, як зміни в одній з них можуть впливати на загальний рівень безпеки Української держави. Застосовано міждисциплінарний підхід через інтеграцію знань з різних галузей науки з метою всебічної оцінки еволюції й сучасного розуміння феномену національної безпеки та її структури.

Науково-практична цінність одержаних результатів. Проведене дослідження сучасного стану національної безпеки дають змогу не тільки надати їй оцінку, а й зрозуміти значущість та необхідність удосконалення її правового регулювання.

Апробація результатів роботи. У публікації фахового наукового видання України категорії «Б» (Khakhula L., Markevych Y. Conservatism as a national security strategy: political processes in the Republic of Poland in 2015–2023. У*країна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 134–145) проаналізовано політичні процеси у Республіці Польща в період правління партії «Право і справедливість» (ПіС) у 2015–2023 роках, коли консерватизм став основою стратегії національної безпеки держави.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Витоки сучасного розуміння поняття «національна безпека»

Питання національної безпеки, її чинників у сучасному динамічному світі потребують постійного наукового аналізу, який дозволяє не тільки з'ясовувати причини проблем, а й прогнозувати можливі шляхи їх подолання, розробки тактики і стратегії розвитку держав / регіонів / світової спільноти [1, с. 291].

Національна безпека є одним із ключових чинників стабільного розвитку держави та забезпечення життєдіяльності суспільства. У сучасних умовах глобалізації, геополітичної нестабільності та швидких технологічних змін національна безпека стає не лише державним пріоритетом, але й невід'ємною складовою системи публічного управління. Ефективне управління національною безпекою потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні, так і зовнішні загрози, а також забезпечує координацію дій між різними державними інститутами та структурами влади. Наукове осмислення концептуальних основ національної безпеки є важливим для формування ефективної політики держави, розробки стратегій запобігання загрозам і підвищення готовності системи публічного управління до реагування на надзвичайні ситуації. Водночас, існує низка проблем, пов'язаних із відсутністю єдиних підходів до визначення сутності національної безпеки, структуризації її складових та інтеграції у процеси державного управління. Незважаючи на значну увагу науковців та практиків до проблем національної безпеки, у сучасній теорії та практиці публічного управління залишаються низка невирішених питань. По-перше, відсутність єдиного підходу до визначення сутності національної безпеки ускладнює формування чітких концептуальних

рамок для державної політики. По-друге, структура та складові національної безпеки, включно з політичним, економічним, соціальним, інформаційним, військовим та екологічним вимірами, не завжди узгоджені з механізмами публічного управління, що створює прогалини в системі стратегічного планування та реагування на загрози. По-третє, сучасні виклики, зокрема гібридні загрози, інформаційні атаки, технологічні ризики та геополітична нестабільність, потребують ефективної координації між державними інститутами, але відповідні механізми ще недостатньо розроблені [2, с.1023]..

У найзагальнішому розумінні, національна безпека – це найважливіший складник правопорядку та гарантія національного суверенітету держави, гарантія захисту національних інтересів [3, с. 72].

Вперше термін «національна безпека» ввів у політичний лексикон у 1904 р. 26-й президент США Теодор Рузвельт у своєму посланні до Конгресу. У ньому він обгрунтував (актуальне й станом на сьогодні питання) приєднання зони Панамського каналу інтересам національної безпеки [4, с. 16]. Це відповідало інтересам національної безпеки країни, яка визначалася таким станом суспільства, при якому Сполучені Штати зберігаються як вільна нація і дотримується недоторканість її основних інститутів і цінностей. Безпекове мислення було пов’язане як з військовою сферою, що приділяла основну увагу балансу сил, потенціалів та озброєнь, так і з обґрунтуванням безпеки політичної системи, її стабільності та ефективності. Тому на той час основу системи національної безпеки складали воєнна і зовнішньополітична безпеки. Поняття «національна безпека» увійшло у суспільнополітичний лексикон на Заході у 1934 році. Воно вживалося передусім як синонім обороноздатності держави [5, с. 139].

Термін «національна безпека» набув широкого використання після завершення Другої світової війни, хоча концепція захисту держави від зовнішніх загроз існувала задовго до цього. Важливо зазначити, що питання

безпеки завжди залишалося актуальним для держав, які здійснювали заходи для захисту власних інтересів. На сучасному етапі в науковій літературі представлено широкий спектр підходів до визначення поняття «національна безпека» [6, с. 22].

Також не існує єдиної думки щодо визначення поняття «національна безпека» і в офіційних нормативних документах. Зокрема, у законі «Про національну безпеку», підписаному в 1947 р. Президентом США Г. Труменом, національна безпека розглядається «як інтеграцію питань внутрішньої, зовнішньої та воєнної політики в інтересах вироблення урівноваженого підходу до вирішення проблеми використання США різних засобів – воєнних і невоєнних у своїй зовнішній політиці для забезпечення власної безпеки» [7, с. 16]. Цей законодавчий документ передбачав кардинальну реорганізацію зовнішньополітичних і військових структур уряду США. Було створено багато інституцій, які вважалися важливими і необхідними при формуванні та реалізації зовнішньої політики, включаючи Раду національної безпеки (РНБ). На основі цього законопроєкту також засновано Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), яке реорганізовано з Управління стратегічних служб часів Другої світової війни та невеликих післявоєнних розвідувальних організацій. Згодом головним органом військової розвідки стало Розвідувальне управління оборони [8, с. 139].

У США та інших країнах Заходу під «безпекою» (security) розуміли стан, що є результатом здійснення оборонних заходів, які підвищують захищеність деви від ворожих актів чи інших видів зовнішнього втручання [9, с. 49]. За Г. Ситником, у процесі досліджень сформувалося два принципових підходи щодо операціоналізації поняття «національна безпека». Згідно першого національна безпека розглядається у контексті національних інтересів (С. Браун, Б. Броді, У.Липман, М. Каплан, Дж. Коллінз, Г. Моргентау, С. Хоффман та ін.), а згідно другого – в контексті базисних цінностей суспільства (А. Уолферс, К. Норр, Ф.

Трегер, Д. Кауффман, А. Архарія та ін.). Але в межах обох підходів виникає ключова проблема – необхідність визначення множини національних інтересів або множини національних цінностей. Коли поняття «національна безпека» увійшло в політичний лексикон на Заході, воно використовувалося передусім як синонім обороноздатності держави і до фактично середини восьмидесятих років XX ст. під цим поняттям на Сході та Заході головним чином розуміли саме воєнну та політичну безпеку [10, с. 80-81].

Традиційна парадигма національної безпеки базувалась на силовій могутності держав. Представники школи політичного реалізму (Г. Моргентау, Р. Арон, Дж. Кеннан, Г. Кіссінджер) уважали головним компонентом національної безпеки силу або військову могутність держави, а також прагнення до влади, тобто спроможність нав'язувати свою волю іншим. Відтак із 60-х рр. XX ст. у політичній науці утвердилося переконання, що основними напрямками політики національної безпеки є зміцнення власних збройних сил до рівня переваги над імовірним супротивником та створення взаємоврівноважених військових союзів. За твердженнями П. Моргентау та К. Райта, усі держави передусім намагаються захистити себе від війни. Звідси випливає, що військовий характер національної безпеки є домінантним. Отже, пріоритетними характеристиками традиційна парадигми національної безпеки є її розуміння як обороноздатності, а військ, міць, збройна сила розглядаються як основний засіб її забезпечення. Головним змістом процесу підтримання національної безпеки є вдосконалення і нарощування військово потенціалу [11, с. 50].

Засновником першого, реалістичного підходу прийнято вважати американського політолога Г. Моргентау. Національну безпеку він визначав як недоторканність території держави та державних інститутів. У цьому контексті у структурі національної безпеки Г. Моргентау насамперед виокремлював воєнну та політичну безпеку, що складає її традиційне розуміння. Загалом він зробив важливий вклад у розбудову повоєнного міжнародного безпекового

середовища, підкреслюючи важливість влади, національних інтересів та балансу сил. Його ідеї залишаються актуальними і сьогодні, допомагаючи формувати сучасну політику безпеки. Колишній міністр оборони США Г. Браун, національну безпеку розглядав як «здатність зберігати територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони». Другий підхід – Human Security – «розвивався в межах ідеалістичної теорії міжнародних відносин і позначався аналізом воєнних, політичних, економічних, соціальних, гуманітарних, екологічних проблем». Серед різномаїття визначень поняття «національна безпека» варто виокремити наступне: «національна безпека – стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод людини та громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства і суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [12, с. 17].

Отже, сучасне розуміння національної безпеки є результатом тривалої еволюції уявлень про захист держави, що трансформувалося від суто військових аспектів до комплексного захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. За поглядами багатьох учених, у постбіполярний період у світі все ще існують широкі можливості застосування сили, тобто врегулювання та вирішення військ, шляхом багатьох конфліктів. Однак сьогодні поняття національної безпеки набуває дедалі багатоаспектнішого характеру, адже в умовах світового порядку економічна життєздатність є найважливішим елементом національної безпеки.

1.2. Категоризація дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі

Отже, термін «національна безпека» набув широкого використання після завершення Другої світової війни, хоча концепція захисту держави від зовнішніх загроз існувала задовго до цього. Важливо зазначити, що питання безпеки завжди залишалося актуальним для держав, які здійснювали заходи для захисту власних інтересів. На сучасному етапі в науковій літературі представлено широкий спектр підходів до визначення поняття «національна безпека» [13, с. 22]. За словами одного із провідних вітчизняних науковців у даній сфері В. Смолянюка, варто насамперед врахувати, що в Україні давався взнаки негативний радянський спадок: у СРСР в його партійно-ідеологічній, законодавчій, державно-управлінській, воєнно-політичній, науково-освітній та інших важливих сферах термін „національна безпека" (як і „радянська нація") не вживався. Замінниками залежно від конкретної суспільно-політичної ситуації виступали „державна безпека", „міжнародна безпека", „воєнна (оборонна) безпека", „екологічна безпека" (особливо після чорнобильської катастрофи 1986 р.). Як наслідок, рання державотворча риторика України, що стосувалася національної безпеки, на зламі 1990−1991 рр. не містила визначень, не апробованих у попередній державі. Використання західної суспільно-політичної термінології з метою позначення масштабних суспільно-політичних змін на пострадянському просторі на той момент було незначним, що додатково звужувало змістовний простір базових державотворчих документів. Відтак імплементація словосполучення „національна безпека" в українські державотворчі реалії відбувалася з певною інерцією. Виходячи з цього, у незалежній Україні мала б розвиватися теорія і практика державної безпеки. У сутнісному значенні це було б формальною реставрацією безпекової теорії і практики радянського періоду, чого державотворчі сили не могли допустити [14, с. 167].

Зміни глобального й регіонального рівнів, які простежуємо в масштабах розвитку суспільства в Україні та світі на зламі XX-XXI ст., слугують підставою

для того, аби стверджувати, що такі умови визначають проблематику насамперед національної безпеки держави [15, с. 5].

Українська держава як суб'єкт гарантування національної безпеки має здійснити необхідні перетворення у сфері національної безпеки, посилюючи власний статус головного суб'єкта націєбезпечної діяльності, але спираючись при цьому на безпеково-оборонні можливості небайдужої громади. А не то сумарна кількість небезпек, нав'язаних ззовні, стане критичною та призведе до ліквідації української державності [16, с. 184], загрозу чого, на нашу думку, могли спостерігати починаючи від 2014 року та особливо із початком широкомасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. Національна безпека, яка складає у найбільш загальному розумінні зміст забезпечення національних інтересів, є динамічною системною категорією. Зміна національних пріоритетів тягне за собою коригування змісту національних інтересів, що впливає на зміст національної безпеки [17, с.19] .

Національна безпека, за Т. Сидорук, це стан суспільства, за якого сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел її духовного та матеріального благополуччя від зовнішньої та внутрішніх загроз; рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники [18, с. 49]. Л. Казакова розширює традиційне розуміння національної безпеки, додаючи важливий аспект – захист прав і свобод людини та громадянина. На її думку, національна безпека України не обмежується лише військовим складником і захистом від зовнішніх і внутрішніх загроз, пов'язаних із територіальною цілісністю чи суверенітетом. Вона також передбачає діяльність держави, спрямовану на забезпечення захисту прав людини та громадянина, як у межах національної території, так і на міжнародному рівні [19, с. 131]. О. Мотайло пропонує розглядати національну безпеку як складне явище, яке є системою взаємопов'язаних елементів. За його

визначенням, національна безпека передбачає сукупність концептуальних установок, соціально-політичних і правових інститутів, а також визначених засобів, методів і форм, що дають змогу державі ефективно реагувати на загрози та небезпеки, спричинені як внутрішніми факторами, так і зовнішніми чинниками [20, с. 292]. А. Мосейко визначає національну безпеку через призму захищеності життєво важливих національних інтересів, підкреслюючи, що це поняття охоплює не тільки безпеку держави, а й захист інтересів особи та суспільства. Згідно з його підходом, національна безпека передбачає захищеність основних національних цінностей і способу життя від широкого спектра загроз, які можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, різними за своєю природою. Важливо, що ці загрози можуть охоплювати як військові, так і економічні, соціальні чи інформаційні аспекти [21, с. 46]. Д. Беззубов пропонує три різні категорії феномена національної безпеки в соціумі, кожна з яких відображає специфічні аспекти цього явища:

1. Перша категорія – пасивна категорія національної безпеки. Вона охоплює стан, за якого відсутні небезпеки, загрози чи ризики. Це та ситуація, коли середовище вважається безпечним за умов, що не передбачають необхідність активного втручання суб'єктів для підтримки безпеки. Такий стан є ідеальним, коли система функціонує в умовах стабільності та відсутності загроз, і жодні дії для забезпечення безпеки не є необхідними, оскільки сама система забезпечує відсутність небезпек.

2. Друга категорія – активна категорія національної безпеки. Вона передбачає активну взаємодію з такими антагоністичними поняттями, як «небезпека», «загроза» чи «ризик». У цьому випадку національна безпека проявляється через дії суб'єктів соціуму, які активно здійснюють управлінські, оборонні або превентивні заходи для забезпечення безпеки. Метою є не лише підтримка безпеки, а й постійне управління потенційними загрозами, усунення ризиків і запобігання виникненню небезпечних ситуацій.

3. Третя категорія – нейтральна категорія національної безпеки. Вона стосується ситуації, коли стан безпеки в суспільстві перебуває під контролем, але діяльність суб'єктів не спрямована на активне втручання чи усунення загроз. Нейтральна категорія передбачає моніторинг і прогнозування загроз і небезпек у майбутньому, що дає змогу запобігти можливим небезпекам на ранніх етапах. У цьому контексті безпека виступає як збалансований стан із постійною увагою до ризиків, але без потреби в активних діях, якщо загроза не стала реальною [22, с. 45].

У свою чергу Г. Ситник визначає безпеку як забезпечення умов для самореалізації громадян, захисту їхнього життя, свободи і власності від посягань будь-якої людини, організації, суспільства або держави. Це розуміння безпеки виходить із того, що безпека є основою нормального функціонування як окремих індивідів, так і соціальних груп чи інститутів держави. Вона дає змогу громадянам реалізувати свій потенціал, не переживаючи за фізичні чи соціальні загрози з боку інших учасників суспільства. Він також підкреслює взаємозв'язок між поняттями «небезпека» і «безпека», відзначаючи, що це дві взаємодіючі сторони, що постійно перебувають у динамічному процесі. Безпека не є статичним станом, а розвивається у взаємодії з небезпекою, постійно реагуючи на зміни умов та викликів. Отже, дослідження безпеки потребує комплексного підходу, який враховує різні аспекти цього явища. У цьому контексті науковець виділяє три основні аспекти: онтологічний, гносеологічний та аксіологічний [23, с. 60-62]. В. Білий та В. Михальчук визначають національну безпеку як здатність держави зберігати власну цілісність, вирішувати політичні, економічні, соціальні та інші стратегічно важливі питання, а також функціонувати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Аналізуючи політику національної безпеки, ці дослідники наголошують на її спрямованості, а саме – на забезпеченні реалізації національних інтересів шляхом використання всього спектра наявних засобів [24, с. 94].

Іншого підходу дотримуються О. Гончаренко, Р. Джангужин та Е. Лисицин, які розглядають національну безпеку як категорію, що характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод людини, суспільства та держави загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз або, навпаки, як рівень відсутності таких загроз щодо прав і свобод громадян, базових національних інтересів і цінностей [25, с. 43]. Національна безпека – це складне багатогранне явище, тісно пов'язане з регіональною та міжнародною безпекою і визнане однією з ключових глобальних проблем людства. Вона відображає стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз через підтримку збройних сил і захист державних таємниць [26, с. 179].

Достатньо цікавим філософський підхід до аналізу національної безпеки, в центрі уваги якого знаходяться два аспекти герменевтики цього поняття: 1) історичну дійсність (об'єктивну реальність) національної безпеки як вона розвивалася, існувала як наявне буття в історичному процесі, і зараз існує як об'єктивний фактор буття (як дійсна внутрішня і зовнішня політика держави, її інститутів, інших форм соціального і культурного життя народу і соціуму, орієнтованих на національне покликання і визнання в соціумі; 2) та істину національної безпеки, яку ми маємо відкрити, пізнати, вивчити тощо [27, с. 65].

Як поняття національна безпека має певну універсальність, що виражає ідею єдності станів безпеки, незважаючи на її поліпредметність. Така суперечність може бути усунена шляхом правового закріплення загроз безпеці, їх масштабів, законодавчого визначення способів реагування на загрози, компетенції органів влади щодо їх усунення [28, с. 72]. В. Даніл'ян виділяє два підходи щодо операціоналізації поняття «Національна безпека»: перший полягає у дослідженні національної безпеки крізь призму національних інтересів; другий - крізь призму базових цінностей суспільства. Однак, як у першому, так і у другому

випадку, поняття «Національної безпеки » є спробою передати його сутність у спосіб аналізу тих чи інших ознак [29, с. 63].

Отже, національна безпека є змінною величиною, бо за своєю суттю це інтегральна багатокомпонентна оцінка наявного, бажаного чи прогнозованого рівня (ступеня) захищеності життєво важливих національних інтересів та умов їх реалізації, зокрема стану соціально-економічної системи, соціальних та політичних інститутів у країні, спроможності сил і засобів сектору безпеки протистояти загрозам вказаним інтересам тощо. Конкретне значення національної безпеки завжди знаходиться в інтервалі від абсолютної безпеки (ідеальний стан), коли події, явища, процеси, які породжують небезпеки реалізації національних інтересів, повністю відсутні, до абсолютної небезпеки, коли сукупний вплив указаних небезпек вносить до порядку денного питання про можливість існування соціальної системи (держави), наприклад, її розпад, насильницька зміна конституційного устрою тощо. Тому за будь-яких умов національної безпеки не можна розглядати як стан, коли немає небезпеки.

В. Антонов розглядає національну безпеку в статичному розумінні через взаємодію і діяльність у тріаді «природа – людина – суспільство», як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [30, с. 135] .

Національна безпека охоплює не тільки військовий аспект, а й політичну, економічну, енергетичну, інформаційну та соціальну складові, тому її визначення має базуватися на міждисциплінарному підході [31, с. 22]. С. Свірком авторський підхід до визначення поняття «державної безпеки» розкривається не через «обсяг» власне поняття, а з акцентом на зміст поняття як логічно пов’язану сукупність відповідних об’єктів (безпека загальнодержавного управління; політична безпека; економічна безпека; військова безпека; безпека громадського та правового порядку; соціально-гуманітарна безпека; інформаційно-комунікаційна безпека; ресурсно-екологічна безпека; техніко-техногенна безпека;

міжнародно-дипломатична безпека) [32, с. 72]. Т. Крук не використовує термін «система національної безпеки», однак також фактично розглядає її як систему і вказує на такі інституційні елементи її державно-управлінського забезпечення, як: об'єкти захисту, представлені територією, державними та суспільно-політичними інститутами, політичними правами й свободами, фактичною політичною діяльністю громадян, соціальних груп і об'єднань тощо; систему відповідних нормативних актів (тобто правову основу), а також погляди, принципи, концепції, доктрини, стратегії тощо; систему суб'єктів (інститути публічної влади), покликаних захищати суспільно-політичну сферу та забезпечувати її розвиток; засоби, методи і способи забезпечення національної безпеки; критерії оцінки стану ефективності механізму її забезпечення [33, с. 14].

Системний підхід дозволяє розглянути національну безпеку та її забезпечення як систему – цілісність, єдність компонентів, серед яких: мета, завдання, принципи та функції відповідної діяльності; суб'єкти (державні й недержавні) забезпечення національної безпеки, їх повноваження і компетенції, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія); об'єкт, на забезпечення безпеки якого, й спрямована система, а саме – національні інтереси й цінності, для охорони від певних загроз і небезпек яких створюються уповноважені на те суб'єкти, а охорона цих об'єктів і становить сутність діяльності із забезпечення національної безпеки; зміст такої діяльності як сукупність правових, організаційно-управлінських, інших заходів, засобів, форм, методів, технологій її здійснення, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки [34, с. 29].

Національна безпека функціонує як комплексна система, де всі її складові взаємопов'язані та взаємозалежні. Стабільність однієї сфери безпеки впливає на інші: наприклад, політична нестабільність може спричинити економічні потрясіння та соціальні конфлікти, а загроза кібербезпеки здатна підірвати політичну легітимність держави. Інтеграція складових національної безпеки у систему публічного управління забезпечує комплексний підхід до управління

державними ризиками. Це дозволяє не лише виявляти загрози на ранньому етапі, але й формувати ефективну систему реагування, що поєднує превентивні, оперативні та стратегічні заходи [35, с. 1029]. Тільки системний та інтегрований підхід дозволить створити дієву модель національної безпеки, здатну гарантувати стійкість та стабільний розвиток [36, с. 24].

На основі дослідження поглядів науковців і практиків на сутність поняття «національна безпека» обґрунтовано необхідність відокремлювати три підходи до його тлумачення: 1) національна безпека як система взаємопов'язаних елементів (об'єктів, суб'єктів, процесів тощо); 2) національна безпека як стан (ступінь або рівень) захищеності держави; 3) національна безпека як захищеність національних інтересів країни [37, с. 148].

Узагальнюючи, у наукових дослідженнях виділяють кілька основних підходів до розуміння національної безпеки: 1. Державницький підхід – розглядає національну безпеку як пріоритет держави у забезпеченні суверенітету, правопорядку та стабільності. Головний акцент робиться на політичні та військові аспекти безпеки, а управління здійснюється централізовано через державні інституції.

2. Системний підхід – передбачає розгляд національної безпеки як складної системи взаємопов'язаних компонентів, де кожен елемент (економічний, соціальний, інформаційний, екологічний, оборонний) взаємодіє з іншими та впливає на загальний стан безпеки держави.

3. Комплексний підхід – інтегрує державницький та системний підходи, акцентуючи увагу не лише на структурі та компонентах, але й на процесах координації та управління, що забезпечують ефективну взаємодію інститутів влади та суспільства для протидії сучасним загрозам. Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, і сучасна практика державного управління потребує їх комбінованого застосування, що дозволяє враховувати як традиційні, так і новітні виклики безпеці [38, с. 1027].

У найбільш широкому трактуванні, національна безпека – це «це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, запобігання і протидії корупції, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної та інноваційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних цифрових технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та в інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [39, с. 17-18].

Під безпекою вчені, як правило, розуміють: відсутність небезпеки; необхідну передумову стабільного розвитку країни; комплексну характеристику; комплекс безпекових заходів; певний стан динамічної системи; критерій оцінювання якості та цілісності системи. При цьому переважна більшість науковців національну безпеку трактують як: 1) безпеку держави; 2) одну із ключових елементів функціонування держави; 3) національну мету; 4) вищу ціль державної політики країни; 5) національну цінність; 6) головне завдання зовнішньої політики держави; 7) здатність зберігати територію та підтримувати економічні відносини з

іншими країнами світу; 8) сукупність зв'язків і відносин, що характеризують такий стан, за якого забезпечується стійке стабільне існування суспільства та держави; 9) стан країни, за якого відсутні або усунені реальні загрози її національним цінностям та інтересам; 10) захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави; 11) категорію, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів; 12) ступінь відсутності загроз базовим інтересам і цінностям суспільства і держави; 13) стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; 14) показник здатності суспільства і держави, що захищають національні інтереси;15) системну характеристику розвитку людини, суспільства, держави;16) сукупність взаємозалежних складових: безпека громадянина, безпека суспільства та безпека держави;17) спосіб самозбереження; 8) систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку країни; 19) важливу умову, за якою забезпечується життєдіяльність особи, суспільства і держави; 20) комплекс заходів, які забезпечують захист об'єкта від небезпеки (загроз); 21) діяльність держави із забезпечення захисту прав і свобод громадянина; 22) сукупність поглядів на державну стратегію забезпечення безпеки держави; 23) симбіоз державної і громадської безпеки; 24) діяльність, яку спрямовано на створення сприятливих умов для розвитку суспільства і держави; 25) стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу; 26) систему оптимізації взаємовідносин між загрозами та ресурсами; 27) динамічний засіб досягнення та підтримки балансу між реальними й потенційними загрозами; 28) здатність суб'єкта протидіяти загрозам; 29) систему політичних і правових цінностей [40, с. 148].

Отже, категоризація дефініції «національна безпека» у вітчизняному науковому дискурсі є багатогранною та охоплює різні підходи — від суто правових до філософсько-світоглядних. У сучасному українському науковому полі цей термін розглядається як ступінь захищеності особистості, суспільства та

держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися.

1.3. Поняття національної безпеки та суміжних термінів

У нормативно-правовому контексті національна безпека охоплює широкий спектр аспектів, включаючи військову безпеку, політичну стабільність, економічну та енергетичну безпеку, кібербезпеку, безпеку засобів масової інформації, безпеку критичної інфраструктури, а також заходи з протидії тероризму, злочинності, збройним конфліктам, пандеміям та іншим загрозам [41, с. 22]. Узагальнюючи та адаптуючи зазначені визначення, до обраної нами теми, є підстави стверджувати, що під концепцією національною безпеки необхідно розуміти: 1) сукупність ідей і уявлень про природу та шляхи зміни (збереження або забезпечення) національної безпеки; 2) комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності національної безпеки в конкретних історичних умовах через науково обґрунтоване визначення її цілей, завдань, принципів, методів, форм, структури і елементів, що її забезпечують; 3) систему поглядів на вирішення проблеми, сукупність понять і зв'язків між ними, яка визначає основні напрями розвитку і характеристики будь-якого явища; 4) нормативно-правовий або праворекомендаційний (модельний, зразковий), узагальнюючий акт [42, с. 85].

Поняття «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» є семантично схожими, але не тотожними, категорія «національна безпека» є ширшою за категорію «державна безпека» і співвідносяться як ціле і складник [43, с. 73]. Термін «безпека держави» є комплексним поняттям і складником більш широкого поняття «національна безпека» [44, с. 16]. Хоча, за твердженням С. Гордієнка, внаслідок «міждисциплінарного транзиту» такі похідні категорії «безпеки» (національна безпека, державна, воєнна та ін.) поступово

«розмиваються», а їх зміст утрачає свою категоріальну чіткість [45, с. 115] . М. Медвідь тлумачить ці поняття через «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави» та доводить необхідність звернення передусім, до терміна «державна безпека», який є ширшим, а вже потім до національної безпеки [46, с. 77-81].

Поняття національної безпеки означає стан безпеки та захищеності держави від внутрішніх та зовнішніх впливів, які можуть поставити під загрозу її територіальну цілісність, суверенітет, політичну стабільність, економічний розвиток, соціальну безпеку та благополуччя громадян [47, с. 1033]. Основними категоріями, які становлять зміст національної безпеки, є: «національна безпека»; «національні інтереси»; «об'єкти і суб'єкти національної безпеки»; «принципи національної безпеки»; «функції національної безпеки»; «система (складові) національної безпеки»; «загрози, ризики і небезпеки національній безпеці»; «чинники забезпечення національної безпеки»; «форми, засоби, методи та технології забезпечення національної безпеки» та ін. [48, с. 18].

Під «загрозою національній безпеці» розуміємо певну сукупність умов і факторів, які стають на заваді реалізації національних інтересів, а поняття «виклик для національної безпеки» застосовуємо до ситуації, коли одна держава / група держав намагається протидіяти іншій державі / групі держав реалізувати свої національні інтереси. Також умовно ці деструктивні чинники ділять на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх чинників відносяться: «корумпованість державних інститутів, їх неспроможність надавати адекватні відповіді на виклики сучасності, криза суспільної довіри до них; низька дієвість існуючих механізмів підготовки, прийняття та виконання державних рішень; недосконалість правового регулювання суспільних відносин; системні недоліки у функціонуванні судової системи, що підривають довіру населення до держави і права, обмежують захист прав і свобод громадян, загрожують законним інтересам господарюючих суб'єктів; неадекватність реагування державних органів на конфлікти у сфері

політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізацію суспільних настроїв і поширення проявів екстремізму, зокрема інспірованих ззовні; відчутне погіршення стану економічної безпеки, критичне зростання рівня загроз енергетичній безпеці тощо». До зовнішніх чинників можна віднести: «загострення конкуренції між світовими центрами сили, що призводить до порушення норм міжнародного права; спроби держав вирішувати свої проблеми за рахунок інших держав, неспроможних ефективно захищати власні національні інтереси; криза міжнародної системи безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів;невизначеність засад нової міжнародної системи безпеки, що в комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможливлює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів; наявність самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання деяких із них іншими державами, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму; поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагроз та ін» [48, с. 20-22].

Серед основних критеріїв класифікації загроз національній безпеці держави виділяємо: за джерелами походження (природнього, техногенного, антропогенного походження); за повторюваністю вчинення – повторювані, продовжувані; за сферами походження – екзогенні (джерело дестабілізації системи лежить поза її межами) і ендогенні (джерело дестабілізації існує в самій системі); за ймовірністю реалізації – вірогідні, неможливі, випадкові; за рівнем детермінізму (закономірні і випадкові); за значенням (допустимі, недопустимі); за структурою впливу (системні, структурні, елементні); за характером реалізації (реальні, потенційні, здійснені, уявні); за ставленням до них (об’єктивні,

суб'єктивні); за типами національної безпеки (загрози політичної безпеки, загрози економічної безпеки, загрози екологічної безпеки тощо).

Також загрози національної безпеки можна типологізувати: за масштабами поширення (глобальні, регіональні, локальні); за історичною вкоріненістю (традиційні й нетрадиційні).

Сукупність індивідів, соціальних груп, органів державної влади та місцевого самоврядування в процесі забезпечення національної безпеки з урахуванням взаємозв'язків між ними та середовища їх існування можна розглядати як відкриту, динамічну, соціальну систему: систему національної безпеки.

Її метою є створення умов для реалізації національних інтересів, забезпечення цілісності суспільства та здатності держави відстоювати вказані інтереси [48, с. 22].

Складовими структурними елементами системи національної безпеки є: «суб'єкти забезпечення національної безпеки (органи державної влади та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни, ЗМІ); об'єкти національної безпеки (національні матеріальні й духовні цінності, інтереси особи, суспільства, держави); сукупність інструментів влади (політичних, економічних, воєнних, інформаційних), які можуть бути використані для підтримки належного рівня захищеності національних інтересів (збройні сили, спецслужби, підприємства оборонно-промислового комплексу, дипломатичні засоби, державні та мобілізаційні резерви, інші ресурси, які орієнтуються на захист національних інтересів); масив чинного національного законодавства, який визначає пріоритети державної політики національної безпеки, офіційні погляди стосовно підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів; національні джерела та суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які породжують загрози реалізації національних інтересів; множина зовнішніх і внутрішніх факторів національної безпеки (до вказаних факторів можна віднести не тільки змінні, зокрема, ті, які характеризують тенденції,

показники, цілі, а й інші системи, наприклад, міжнародні структури безпеки, цілі та наслідки їх діяльності тощо)» [48, с. 22-23].

Сприйняття «національної безпеки» є характерним для демократичного суспільства та демократичних держав. Національна безпека трактується як захищеність інтересів суспільства та кожного індивідуума, що складає населення держави. Мета останньої полягає у забезпеченні безпеки кожній особі та суспільству загалом і є умовою її існування. Тому забезпечення національної безпеки й повинно розглядатись як основна функція сучасної держави [49, с. 146].

Повномасштабне вторгнення російської федерації наочно продемонструвало те, що порушення територіальної цілісності держави тягне за собою порушення прав та свобод людини, її інтересів, права на життя тощо. Тому можна вважати, що людина виступає основним об’єктом національної безпеки. Таку ж думку висловлюють науковці, обґрунтовуючи її тим, що саме взаємодія людей з власними потребами та інтересами утворює суспільство. За своїми сутнісними характеристиками особисті та суспільні потреби не лише мають єдину спрямованість, а здебільшого збігаються. Не випадково захист прав та інтересів особи визнається суспільним пріоритетом [50, с. 7]. Як підсумок, треба погодитися з тезою, що під час формування сучасної концепції безпеки повинен бути здійснений принциповий вибір між концепціями, орієнтованими тільки на захист інтересів осіб, нації чи окремих держав, і концепціями цілеспрямованого впливу в інтересах нації, осіб і держави для найбільш повного задоволення їх потреб як цілісного організму [51, с. 72-73]. Розуміння важливості національної безпеки допомагає країнам розробляти ефективні стратегії щоб впоратися з внутрішніми та зовнішніми загрозами. Це вимагає залучення різноманітних секторів суспільства, таких як уряд, військові сили, правоохоронні органи, приватний сектор та громадськість для спільної роботи над забезпеченням національної безпеки [52, с. 14].

Політика національної безпеки є ключовим інструментом реалізації стратегічних цілей держави та забезпечення її стабільності. Вона визначає пріоритети розвитку, напрями діяльності всіх державних інститутів і регламентує взаємодію між ними з метою ефективного реагування на внутрішні та зовнішні загрози. Для досягнення цих цілей політика національної безпеки використовує комплекс інструментів, які забезпечують координацію дій, планування ресурсів, законодавче регулювання та міжнародну взаємодію. Політика національної безпеки визначає пріоритети держави та напрями діяльності всіх інститутів влади.

Основні інструменти включають: 1) стратегічні документи та програми – наприклад, Стратегія національної безпеки та оборони, програми кібербезпеки та економічної стійкості; 2) законодавчі та нормативні акти – регулюють питання оборони, цивільного захисту, боротьби з тероризмом та кіберзагрозами; 3) фінансові та ресурсні механізми – забезпечують необхідні матеріальні, кадрові та технологічні ресурси для реалізації політики безпеки; 4) міжнародне співробітництво – участь у союзах та договорах, обмін інформацією та координація дій щодо глобальних загроз. Сучасні загрози національній безпеці мають комплексний і взаємопов’язаний характер, що зумовлює необхідність інтегрованого підходу до їх оцінки та нейтралізації. Серед основних викликів можна виділити кілька ключових напрямів. Гібридні загрози поєднують військові, інформаційні та економічні впливи на державу, спрямовані на підрив стабільності та ослаблення її управлінських і оборонних можливостей. Кіберзагрози полягають у атаках на державні інформаційні системи, критичну інфраструктуру та об’єкти стратегічного значення, що ставить під загрозу національну безпеку і функціонування публічного управління [53, с. 1031-1032].

Терористичні та кримінальні ризики включають діяльність організованих злочинних угруповань і терористичних організацій, що загрожують життю та безпеці громадян, а також стабільності суспільних процесів. Економічні

потрясіння, такі як фінансова нестабільність, зовнішні санкції чи шоки на глобальних ринках, здатні серйозно підірвати соціально-економічну стабільність держави. Соціальні та демографічні виклики проявляються у зростанні бідності, масовій міграції та соціальній напруженості, що створює додаткове навантаження на державні інститути та системи управління. Не менш важливими є екологічні ризики, включно зі змінами клімату, техногенними аваріями та забрудненням навколишнього середовища, які ставлять під загрозу життєдіяльність населення та стійкість економіки. Для ефективного протидії цим викликам держава застосовує комплексний системний підхід, що поєднує превентивні заходи, стратегічне планування, оперативне реагування та міжнародну співпрацю. Такий підхід дозволяє не лише своєчасно виявляти загрози, а й забезпечувати інтеграцію різних складових національної безпеки у єдину систему, здатну ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. Розгляд ключових аспектів забезпечення національної безпеки демонструє, що ефективність системи безпеки держави залежить від інтеграції інституцій, застосування стратегічних інструментів політики та здатності реагувати на сучасні загрози. Державні інститути, від виконавчої влади до оборонних та аналітичних структур, формують каркас управління безпекою, забезпечують координацію та оперативне реагування.

Політика національної безпеки реалізується через законодавство, стратегічні документи, фінансово-ресурсні механізми та міжнародну співпрацю. Сучасні загрози, включно з гібридними, кібернетичними, економічними та соціально-демографічними викликами, вимагають комплексного підходу, який об’єднує превентивні заходи, прогнозування ризиків і оперативне реагування. Взаємозв’язок інститутів, політики та загроз підкреслює необхідність системності та інтеграції в управлінні національною безпекою [53, с. 1032].

Національна безпека, хоча й визначається через концепцію «стану захищеності», є вкрай динамічним і нестабільним явищем. Це не статичний

процес, а постійно змінювана ситуація, що адаптується до нових викликів та умов. Зміни в суспільних і політичних обставинах, як зовнішніх, так і внутрішніх, призводять до постійної зміни самого поняття безпеки та відповідних механізмів її забезпечення. В умовах, коли небезпеки та загрози можуть виникати швидко і з різних напрямків, національна безпека часто змінюється, відображаючи потребу в гнучкості державних інститутів і стратегій для ефективного реагування на нові виклики. Механізм забезпечення національної безпеки має враховувати ці динамічні елементи й забезпечувати постійну готовність до зміни умов. Саме тому акцент на внутрішні та зовнішні фактори, що постійно впливають на стан безпеки, є надзвичайно важливим для будь-якої стратегії державної політики. Це не тільки дає можливість реагувати на поточні загрози, але й прогнозувати майбутні виклики та визначати стратегічні напрями розвитку [54, с. 21].

Отже, між поняттями «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» існує певна ієрархія. Національна безпека є найширшою категорією, яка охоплює всі сфери життя суспільства, включно з безпекою держави та людини. Державна безпека є її складовою і зосереджується на захисті державних інститутів та суверенітету. У свою чергу, поняття «безпека держави» часто використовується як близьке за значенням до державної безпеки, але має більш узагальнений характер.

Таким чином, розуміння різниці між цими термінами є важливим для усвідомлення того, як функціонує система захисту держави та суспільства. Адже тільки комплексний підхід до безпеки дозволяє ефективно реагувати на сучасні виклики та загрози, забезпечуючи стабільний розвиток країни і добробут її громадян.

РОЗДІЛ 2
СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Основні засади структурного підходу до характеристики національної безпеки

У ст. 17 Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу [55]. Згідно з п. 9 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [56]. Була прийнята і Стратегія національної безпеки України [57] як основний програмний документ довгострокового планування, який визначає цілі, пріоритети та напрямки державної політики у сфері національної безпеки. Вона спрямована на захист суверенітету і територіальної цілісності України**,** забезпечення безпеки громадян, а також розвиток держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз.

Національна безпека є багатоплановим явищем, тому її необхідно розглядати: у просторі (в контексті міжнародної безпеки); щодо національних інтересів населення держави – як ступінь захищеності важливих індивідуальних та суспільних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз; стосовно військових загроз – як здатність збереження її суверенітету та територіальної цілісності. Особливо важливу роль у забезпеченні національної безпеки відіграють національні цінності (моральні норми, звичаї, традиції, які визначають життєву позицію індивіда), національні інтереси (усвідомлене, офіційно виражене ставлення до національних цінностей) і національні завдання (основоположні

орієнтири в діяльності держави, суспільства та окремих громадян щодо захисту та реалізації національних інтересів).

Характеристика поняття «національна безпека» охоплює проблему її класифікації. У зв'язку з цим можна виокремити внутрішню безпеку як міру (рівень, ступінь) «захищеності національних інтересів від загроз, джерелами чого є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних і фізичних осіб в межах території держави і перебувають під її юрисдикцією» і зовнішню безпеку – «міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами чого є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних і фізичних осіб поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцією» [58, с. 18-19].

Можемо представити систему забезпечення національної безпеки на основі принципу суспільної взаємодії як інтегровану систему, що поєднує в собі головні складові забезпечення національної безпеки, в тому числі підсистеми, як такі, що забезпечують структурно-функціональну взаємодію та структурні елементи, що регулюють відносини усередині кожної підсистеми [59, с. 67]. Т. Ткачук наголошує, що національна безпека – складне за своєю структурою явище, яке включає умови і фактори захисту національних інтересів та процес використання ресурсів і можливостей суспільства для збереження, підтримання і вдосконалення цих умов і факторів. Вчений розглядає національну безпеку з позицій організаційно-структурного підходу – як систему, що характеризується подільністю, відкритістю, адаптивністю та наявністю структури, мети й пріоритетів оптимальної взаємодії елементів (об'єкти, рушійні сили (національні цінності, інтереси, цілі), сфери національної безпеки тощо), та з позицій функціонально-діяльнісного підходу – як динамічну й відкриту систему, що перебуває у тісному зв'язку із середовищем та потребами людини, суспільства й держави, а забезпечення національної безпеки орієнтується не лише на боротьбу

із зовнішніми загрозами, але й, власне, на безпеку як важливу соціальну цінність [60, с. 70, 72].

Наповнюючи теоретичну модель національної безпеки реальним змістом, В. Смолянюк виокремив такі її складові: суб'єкти забезпечення національної безпеки (органи державної влади і місцевого самоврядування, окремих громадян та ЗМІ); об'єкти національної безпеки (національні матеріальні й духовні цінності, інтереси громадян, суспільства, держави); сукупність інструментів влади (політичних, економічних, воєнних, інформаційних), що можуть бути використані для захисту національних інтересів (збройні сили, спецслужби, підприємства оборонно-промислового комплексу, дипломатичні установи, державні та мобілізаційні ресурси); чинне законодавство, яке визначає пріоритети державної політики національної безпеки, офіційні погляди державних органів стосовно підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів; суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які загрожують реалізації національних інтересів; зовнішні чинники впливу на національну безпеку (насамперед міжнародні безпекові організації) та наслідки їхньої діяльності тощо. На його думку усю сукупність перелічених елементів вчений класифікує за певними критеріями. Так, залежно від завдань, які потребують вирішення у процесі забезпечення національної безпеки, він виокремлює формальну (органи державної влади, сили і засоби забезпечення безпеки тощо) та неформальну (інститути громадянського суспільства, громадян, ЗМІ тощо) частини. Залежно від того, який суб'єкт відіграє провідну роль при аналізі факторів національної безпеки та при ухваленні відповідного управлінського рішення – національну, державну та суспільну підсистеми, які взаємно доповнюють і певним чином контролюють одна одну [61, с. 113].

2.2. Характеристика окремих структурних компонентів національної безпеки

У найзагальнішому розуміння, національна безпека включає військову, політичну, економічну, енергетичну, інформаційну та соціальну складові, що вимагає комплексного підходу до її гарантування [62, с. 24]. Законодавче визначення національної безпеки як захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу створює основу для її правового регулювання, проте не охоплює всіх аспектів безпекової політики.

Якщо до недавнього часу національна безпека здебільшого ототожнювалася із захистом держави від військового вторгнення або нападу, то сучасні реалії значно розширюють це поняття, вивівши його за межі класичних уявлень про виключно територіальну цілісність [63, с. 29]. Національна безпека – це передусім здатність національних інституцій ефективно протидіяти як зовнішнім, так і внутрішнім викликам і загрозам, що підривають добробут, гідність і безпеку людини, суспільства та держави. Вона нерозривно пов’язана із такими цінностями, як розвиток, справедливість, чесність, прозорість. Якщо до повномасштабного вторгнення основний акцент робився на екологічних аспектах, то сьогодні у фокусі – збереження державної цілісності, миру, верховенства права, захисту життя, гідності та прав людини. Саме ці елементи мають стати пріоритетом державної політики та діяльності всіх державних інституцій. Алгоритм забезпечення національної безпеки має формуватися на засадах комплексного, багатовимірного підходу [64].

На цій підставі основними показниками національної безпеки визначають такі чинники: національна незалежність і суверенітет, територіальна цілісність держави; розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи; економічні можливості держави; стан збройних сил, їхню боєздатність та боєготовність; розвиток національної самосвідомості та культури; наявність загальної стратегії національного розвитку, «національної ідеї», загальновизнаної

мети; національну згоду і єдність; внутрішньополітична стабільність; готовність і здатність політичних сил реалізувати загальновизначені цілі.

У рамках нової управлінської культури кожен орган публічної влади, установа, бізнес і громадянське суспільство мають працювати на подолання бідності, безробіття, соціальної нерівності, корупції та інших деструктивних чинників, які породжують загрози безпеці. І нарешті, в умовах повномасштабної агресії найважливішим завданням залишається перемога над ворогом. Саме вона стане запорукою відновлення, зміцнення національної безпеки та побудови сталого майбутнього для України [64].

Отже, національна безпека є багаторівневою і комплексною категорією, яка включає низку взаємопов'язаних складових. Кожна з них відповідає за певний напрямок забезпечення захисту держави та суспільства, а разом вони формують єдину систему, здатну ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози. У науковій літературі традиційно виділяють шість основних складових національної безпеки: політичну, економічну, соціальну, інформаційну, військову та екологічну. Кожна складова виконує специфічні функції, забезпечує певні цілі та потребує відповідних управлінських рішень у системі публічного управління [65, с. 1028].

Окрім того, серед змістових компонентів національної безпеки виділяємо сім її основних видів: політичну безпеку (здатність та можливість «нації і створюваних нею інститутів самостійно з'ясовувати та вирішувати питання державного устрою, незалежно здійснювати внутрішню і зовнішню політику в інтересах особи й суспільства»); державну безпеку (як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру»); військову безпеку – захист життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз; економічну безпеку («характеризується загальним станом економіки, рівнем розвитку продуктивних сил і міжнародних економічних відносин (ступенем інтеграції), наявністю

розвиненої інфраструктури, за яких забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток держави та достатній оборонний потенціал»); соціальну безпеку («стан захищеності людини і суспільства, що базується на психологічному стані населення держави, який залежить від економічних, політичних та інформаційних складників безпеки, а також рівня соціальної стабільності, що істотно змінюється під час внутрішніх конфліктів і зовнішніх загроз»); науково-технологічну безпеку (забезпечення сталого науково-технічного та інноваційнотехнологічного розвитку держави, що відповідає світовим стандартам); екологічну безпеку (збереження природо-ресурсного та екологічного потенціалу планети, здатності її біосфери до відновлення та саморегулювання); інформаційну безпеку («характеризується станом захищеності суспільства та в його межах психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, дезінформації, спонукання до дій, скерованих на повалення державного ладу, самогубство, образи тощо») [66, с. 19-20].

Зокрема, політична безпека спрямована на захист державного ладу, стабільність політичних інститутів, забезпечення легітимності влади, виконуючи функції збереження суверенітету, запобігання політичній дестабілізації та відповідаючи на гібридні загрози, внутрішню політичну нестабільність, вплив іноземних держав на політичні процеси. Економічна безпека відповідає за підтримку фінансової стабільності, захист ресурсної бази держави, протидія економічним ризикам, реалізуючи функції стійкого економічного розвитку, захисту національної економіки від зовнішніх та внутрішніх потрясінь та реагуючи на економічні санкції, фінансові кризи, корупція, монополізація ринку [65, с. 1028].

Фінансова безпека має забезпечувати такий розвиток фінансової системи і фінансових відносин, а також процесів в економіці, який сприятиме фінансовій стабільності держави, збереженню цілісності та єдності фінансової системи

(включаючи бюджетну, податкову, валютну, грошово-кредитну системи). Сучасні економічні реалії України переконливо доводять, що підвищення рівня фінансової безпеки, кожної її складової нададуть змогу забезпечити фінансову стабільність у цілому, а питання правового забезпечення її фінансової безпеки мають стати ключовим фактором гарантування існування України та її успішного протистояння новим загрозам [67, с. 6]. Фінансова безпека держави – це узагальнюючий якісний стан функціонування фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, умов, правил та інструментів їх регулювання, що забезпечують ефективне функціонування національної економічної системи та її захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють низку підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку [68, с. 152].

О. Бригінець наголошує, що забезпечення фінансової безпеки на кожному рівні здійснюється за допомогою відповідних правових актів через реалізацію повноважень конкретних суб'єктів. Основним суб'єктом, який забезпечує вітчизняну економічну безпеку, виступає сама держава в особі державного апарату, яка здійснює свої функції у цій сфері суспільних відносин через органи за конодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У системі фінансової безпеки держави визначальну роль відіграють національні економічні інтереси, їх пріоритети [69, с. 156].

Щодо соціальної безпеки, то вона спрямована на захист населення, соціального забезпечення, прав людини та добробуту громадян через виконання функцій забезпечення соціальної стабільності та справедливості та реагуючи на зростання бідності, соціальні конфлікти, демографічні ризики, пандемії. Інформаційна безпека, в найзагальнішому розумінні, це захист інформаційного простору, критично важливих даних, протидія дезінформації через виконання функцій береження достовірності інформації, протидія кібератакам та відповідь

на кіберзагрози, фейки та пропаганду, витоки персональних даних. Військова (оборонна) безпека спрямована на захист території, відбиття агресії, забезпечення боєздатності Збройних Сил, виконання функцій гарантування обороноздатності держави та суверенітету через реагування на збройну агресію, терористичні акти, загроза територіальній цілісності. Екологічна безпека – це захист навколишнього середовища, контроль екологічних ризиків через виконання функцій стійкого розвиток та збереження природних ресурсів у реагуванні на забруднення довкілля, зміни клімату, техногенні катастрофи [70, с. 1028]. Соціальна безпека є невід'ємною складовою загальної економічної безпеки держави, оскільки рівень стабільності в соціальній сфері безпосередньо впливає на якість життя населення та здатність країни адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх викликів. У кризових умовах, таких як війна, соціальна безпека країни зазнає значних випробувань, що призводить до посилення соціальних проблем і погіршення умов життя значної частини населення. З огляду на це, держави повинні вживати адекватні заходи для підтримки соціальної стабільності та забезпечення базових потреб громадян [71, с. 323].

Особливе місце в системі національної безпеки сучасної держави займає інформаційна безпека, що є невід’ємною складовою стратегічного управління безпековими процесами. В умовах цифрової трансформації, розвитку інформаційних технологій та зростання загроз у кіберпросторі інформаційна безпека набуває особливого значення. Деструктивні інформаційні впливи, кібератаки, маніпуляція громадською думкою та розповсюдження дезінформації становлять серйозні виклики для стабільності держави. Тому забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного підходу, що включає правові, технічні, організаційні та освітні заходи. Інформаційна безпека є важливим фактором не лише для захисту державного суверенітету, а й для збереження демократичних інституцій, забезпечення стабільності суспільства та підтримки довіри громадян до держави. Особливу увагу варто приділити інформаційній

безпеці як ключовому чиннику стратегічного управління. Інформаційні загрози, включаючи маніпуляцію громадською думкою, дезінформацію та кіберзлочинність, створюють серйозні виклики для державної стабільності та демократичного розвитку. Відсутність єдиного концептуального підходу до трактування інформаційної безпеки вимагає її чіткого наукового обґрунтування та вдосконалення нормативно-правової бази [72, с. 23-24].

Інформаційна безпека є однією з ключових складових національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану, коли держава стикається з багатогранними викликами, які проявляються як у реальному, так і в цифровому середовищі. В умовах сучасної гібридної війни, яку веде російська федерація проти України, інформаційний фронт став не менш важливим за бойові дії на лінії зіткнення. Маніпуляції свідомістю, поширення фейкових новин, спроби зламів державних і критичних інформаційних систем – усе це загрожує не лише стабільності суспільства, а й ефективності військового та політичного управління [73, с. 43].

Вітчизняні дослідники-інформаціологи О. Дзьобань та О. Соснін визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається завдавання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, яка використовується; негативний інформаційних вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [74, с. 60-61]. Підтримуємо думку, що варто розглядати інформаційну безпеку як постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання і протидію загрозам у інформаційній сфері, з використанням активних заходів інформаційного впливу, а також як систему умов для такої діяльності, що може контролюватися та здійснюватися протягом тривалого часу. І інформаційна безпека повинна включати такі пріоритети, як захист інформаційного простору та охорона культурного генофонду людства в умовах глобалізації [75, с. 60-61].

Таким чином, інформаційну безпеку держави розуміємо як важливу функцію держави, невід'ємну складову національної безпеки країни, яка включає:

- стан захищеності інформаційного простору;

- стан захищеності національних інтересів держави в інформаційному середовищі;

- процес управління загрозами та небезпеками, що забезпечує інформаційний суверенітет держави;

- захищеність установлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі;

- суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства, держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі [76, с. 9-10].

Українські науковці Є. Міненко, К. Захаренко, Р. Драпушко, О. Воланюк синтезуючи усю зарубіжну та вітчизняну наукові думки дійшли до висновку, що інформаційна безпека є фундаментальним елементом національної безпеки, що окрім автономних сфер є інтегральною та всеохоплюючою характеристикою, яка в цілому впливає на громадянську, соціальну та національну сфери [77, с. 43].

Однією з головних причин проблем забезпечення інформаційної безпеки є зростання кількості інформації, яка зберігається та обробляється в електронному вигляді. Це створює нові можливості для хакерів та кіберзлочинців, які намагаються отримати несанкціонований доступ до цієї інформації. Іншою проблемою є відсутність належної уваги до інформаційної безпеки боку користувачів, особливо в умовах розгортання гібридних воєн у глобальному інформаційному просторі. Це може стати наслідком недостатньої освіти або недостатнього розуміння ризиків, пов'язаних з використанням інформаційних технологій. Нарешті, третьою проблемою є швидкий розвиток технологій та старіння систем захисту. Більшість компаній та організацій не можуть

дотримуватися вимог до безпеки, що змінюються, тому їхні системи захисту можуть стати вразливими перед новими загрозами і бути недостатньо ефективними у протидії гібридним загрозам [78, с. 7-8].

В умовах цифрової трансформації, розвитку інформацій них технологій та зростання загроз у кіберпросторі інформаційна безпека набуває особливого значення. Деструктивні інформаційні впливи, кібератаки, маніпуляція громадською думкою та розповсюдження дезінформації становлять серйозні виклики для стабільності держави. Тому забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного підходу, що включає правові, технічні, організаційні та освітні заходи. Інформаційна безпека є важливим фактором не лише для захисту державного суверенітету, а й для збереження демократичних інституцій, забезпечення стабільності суспільства та підтримки довіри громадян до державних інституцій [79, с. 23].

Основними напрямками поліпшення системи забезпечення інформаційної безпеки України мають стати:

- стратегічне стримування та припинення бойових дій та військових конфліктів, що можуть виникнути після зумисного застосування дезінформаційних технологій;

- поліпшення системи забезпечення інформаційної безпеки ЗСУ, інших військових формувань, включно з силами та засобами інформаційної протидії;

- прогнозування, виявлення та оцінка загроз, включаючи загрози для ЗСУ в сфері інформації [80, с. 54-55].

Найважливішим завданням системи забезпечення національної інформаційної безпеки є вдосконалення правового регулювання, включно з детальнішим врегулюванням захисту інформації; використання найефективніших сучасних методів і способів захисту інформації; удосконалення системи інформаційної безпеки; впровадження сучасних інформаційних технологій в управлінську діяльність; пріоритетність розвитку інформаційних технологій

(програмне забезпечення, інновації та застосування нанотехнологій в інформаційній безпеці, а також в інформаційній сфері) [81, с. 182-183].

Отже, національна безпека — це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Вона передбачає здатність держави забезпечувати стабільний розвиток, зберігати суверенітет і гарантувати безпечні умови життя громадян.

Сучасне розуміння національної безпеки є комплексним і охоплює не лише військову сферу, але й політичну, економічну, соціальну, інформаційну та екологічну складові. У ході дослідження було встановлено, що національна безпека є ключовою умовою існування та розвитку держави. Вона охоплює різні сфери життя суспільства і має комплексний характер. Було з'ясовано, що ефективна система національної безпеки передбачає не тільки військовий захист, а й стабільність політичної, економічної та соціальної сфер. Особливе значення має здатність держави своєчасно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози.

В умовах сучасних викликів, зокрема російсько-українська війна, питання національної безпеки України набуває пріоритетного значення та потребує постійного вдосконалення механізмів її забезпечення. Отже, національна безпека є фундаментом стабільності, незалежності та майбутнього розвитку держави. Має удосконалюватися Стратегія національної безпеки України яка визначає, як держава протидіє сучасним загрозам і забезпечує захист своїх громадян і поєднувати військові, політичні, економічні та інформаційні аспекти безпеки, формуючи комплексну систему захисту держави.

ВИСНОВКИ

Сучасне розуміння національної безпеки є результатом тривалої еволюції уявлень про захист держави, що трансформувалося від суто військових аспектів до комплексного захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Сьогодні поняття національної безпеки набуває дедалі багатоаспектнішого характеру, адже в умовах світового порядку економічна життєздатність є найважливішим елементом національної безпеки.

Таким чином, національну безпеку можна розглядати як комплексну категорію, що поєднує стан, процес та інструментарій управління, спрямований на збереження суверенітету, територіальної цілісності та життєздатності держави. Національної безпека - це необхідний і динамічний стан відносної неуразливості держави, який визначає характер взаємодії із зовнішнім світом і забезпечується переважно спільними зусиллями зовнішньополітичних, силових і координаційних державних органів у спосіб гнучкого використання заходів в умовах явного чи прихованого, прямого чи опосередкованого несприятливого впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на ситуацію в державі, прийняття рішень у сфері забезпечення життєдіяльності і розвитку держави та її системи безпеки.

Головним об'єктами національної безпеки виступають громадяни (їх права і свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність). Отже, національної безпеки має три взаємозалежних рівні: 1) безпека людини (громадянина); 2) безпека суспільства; 3) безпека держави. Пріоритетність указаних рівнів визначається дією багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, зокрема характером суспільних відносин, політичною системою, економічним укладом, ступенем розвитку інститутів громадян, суспільства, станом зовнішніх зносин з іншими країнами та іншими чинниками.

Між поняттями «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» існує певна ієрархія. Національна безпека є найширшою категорією, яка охоплює всі сфери життя суспільства, включно з безпекою держави та людини. Державна безпека є її складовою і зосереджується на захисті державних інститутів та суверенітету.

Таким чином, під національною безпекою варто розуміти необхідний і динамічний стан відносної невразливості держави, який визначає характер її взаємодії зі зовнішнього середовищем і забезпечується переважно спільними зусиллями зовнішньополітичних, силових і координаційних державних органів. Це рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особи (громадянина), суспільства (народу, нації) і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Системоутворюючою складовою системи національної безпеки є мета її функціонування, в якій мають збалансовано відображатися інтереси особистості, суспільства й держави. Найбільш суттєвою ознакою цієї системи є безпосередньо безпека, а забезпечення безпеки досягається, якщо відповідна система зберігає достатню стійкість (стабільність) під впливом різних чинників (внутрішніх / зовнішніх, об'єктивних / суб'єктивних, конструктивних / деструктивних), підтримуються взаємозв'язки між її компонентами і вона здатна ефективно функціонувати й розвиватися та досягати мети, з якою вона й була створена.

Національна безпека включає політичну, економічну, соціальну, інформаційну, військову та екологічну складові, які взаємодіють у єдиній системі, формуючи комплексну систему захисту держави.

Інформаційна безпека є однією із суттєвих складових частин національної безпеки країни, її забезпечення завдяки послідовній реалізації грамотно сформульованої національної інформаційної стратегії значною мірою сприяла б забезпечення досягнення успіху при виконанні завдань у політичній, військово-

політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах державної діяльності.

Інформаційна безпека є ключовим елементом у стратегії національної безпеки, оскільки без належного захисту інформаційного простору країна стає вразливою до маніпуляцій, дезінформації та інших форм інформаційного впливу, що можуть підірвати стабільність держави, її демократичні інституції та довіру громадян до уряду.

Потрібний рівень інформаційної безпеки забезпечується сукупністю політичних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення й нейтралізацію тих обставин, чинників і впливів, які можуть заподіяти шкоду, зашкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів країни та її громадян.

Сучасні виклики, такі як гібридні загрози, кіберінциденти та економічні ризики, потребують системного та інтегрованого підходу. Стратегія національної безпеки України має визначати, як держава має протидіяти сучасним загрозам і у майбутньому і забезпечувати захист своїх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубан А., Дем'яненко В., Прядко Т. Національна безпека України в умовах глобальної нестабільності. *Вісник Львівського університету.* Серія філос.-політолог. студії. 2024. Вип. 54. С. 285–291.

2. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

3. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 2. С. 66-74.

4. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

5. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» та її складових. *Проблеми економіки.* 2024. № 4. С. 134-153.

6. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

7. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

8. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» та її складових. *Проблеми економіки.* 2024. № 4. С. 134-153.

9. Сидорук Т. Безпека національна. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник*/ за ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. С. 49-50.

10. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

11. Сидорук Т. Безпека національна. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник*/ за ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. С. 49-50.

12. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

13. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

14. Смолянюк В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження.* 2021. № 1 . С. 163-186

15. Бліхар В., Бліхар М., Копитко М., Омельчук О., Башук В., Живко З., Вінічук М., Стадник М. Національна безпека держави: філософсько-правовий і соціально-економічний аналіз: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. 404 с .

16. Смолянюк В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження.* 2021. № 1 . С. 163-186

17. Ліпкан В. Неопарадигма національної безпеки. *Право України*. 2002. № 11. С. 19–26.

18. Сидорук Т. Безпека національна. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник*/ за ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. С. 49-50.

19. Казакова Л. О. Національна безпека держави: понятійно-категорійний апарат. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 128–132.

20. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління.* 2019. № 4. С. 288–293.

21. Мосейко А. Г. Національна безпека України як об'єкт публічного адміністрування. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 . С. 42–52.

22. Беззубов Д. О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* Серія: Право. 2018. Вип. 5. С. 45–49.

23. Ситник Г. П. Природа феномену «безпека»: онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Великобританія 7 листопада 2020 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Великобританія: ФОП Кандиба Т. П., 2020. С. 59–63 .

24. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92–98.

25. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2003. № 1. С. 39–46.

26. Милосердна І. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження. *«ПОЛІТИКУС»: науковий журнал.* 2024. Вип. 4. 2024 С. 179-184.

27. Тімкін І. Ф., Новікова Н. Є. Структурно-функціональна характеристика системи забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університет.* 2016. № 11. С. 64-67.

28. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 2. С. 66-74.

29. Даніл'ян В. Безпека національна. *Політологічний енциклопедичний словник* / за ред. М. П.Требіна. Харків: Право, 2015. С. 63-65.

30. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

31. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

32. Свірко С. Складові державної безпеки в контексті об'єктної уваги державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 72-78.

33. Крук С.І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.05. Харків, 2019. 43 с.

34. Рябовол Л. Т. Національна безпека України : структурно-функціональний аналіз. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.* 2020. № 1. С. 25-30.

35. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

36. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

37. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» та її складових. *Проблеми економіки.* 2024. № 4. С. 134-153.

38. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

39. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

40. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» та її складових. *Проблеми економіки.* 2024. № 4. С. 134-153.

41. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

42. Колодій А.М., Лапко А.Г., Хальота А.І. Концепція національної безпеки України: сучасна теорія розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія ПРАВО. 2025. Вип. 89: ч. 1. С. 81-88.

43. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 2. С. 66-74.

44. Правове регулювання національної безпеки: навчальний посібник / О. Г. Боднарчук, О. І. Боднарчук, М.В. Глух, А.В. Гарбінська-Руденко. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 202 с.

45. Гордієнко С. Г. Сутність та зміст поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 114–120.

46. Медвідь М. М. Державна та національна безпека: понятійно-категоріальний апарат. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія економічна. 2017. Вип. 2. С. 74–84.

47. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

48. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

49. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. … д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.

50. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

51. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 2. С. 66-74.

52. Маркович Х. М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 38. С. 10-15.

53. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

54. Таран Є. І. Поняття та сутність національної безпеки як категорії державного управління. *Публічне управління та соціальна робота.* 2025. № 1. С. 18-24.

55. Конституція України від 23.07.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР). № 30. Ст. 141.

56. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241.

57. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

58. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

59. Тімкін І. Ф., Новікова Н. Є. Структурно-функціональна характеристика системи забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університет.* 2016. № 11. С. 64-67.

60. Ткачук Т.Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2019. 487 с.

61. Смолянюк В.Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2. С. 107–126.

62. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

63. Рябовол Л. Т. Національна безпека України : структурно-функціональний аналіз. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.* 2020. № 1. С. 25-30.

64. Сокольська Т. В., Поліщук С. П., Шевченко К. Р. Національна безпека як визначний фактор сталого розвитку у контексті взаємозв'язку публічної політики та державних інститутів. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. №16. URL: :https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/14152/1/document_%d0%a1%d0%be%d0%ba%d0%be%d0%bb%d1%8c%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf

65. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

66. Національна безпека України : навчальний посібник / С. М. Дерев'янко, Ю. В. Кобець, Т. Б. Мадрига та ін. ; за заг. ред. В. В. Марчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 372 с.

67. Правове забезпечення фінансової безпеки України: монографія / Білоус В.Т., Бригінець О.О., Драган О.В., Касьяненко Л.М. та ін. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 420 с.

68. Чубань В.С., Пасинчук К.М. Теоретико-правові аспекти фінансової безпеки України. *Збірник матеріалів круглого столу (пам'яті проф. О.Г. Мурашина)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 152–157.

69. Бригінець О.О. Правове забезпечення фінансової безпеки України. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь 2017. 464 с.

70. Губаренко І. Концептуальні основи національної безпеки: сутність, структура та ключові поняття. *Суспільство та національні інтереси* : СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 2. С. 1023-1035.

71. Ю. Корнаш, Ю. Вигодованець Структура загроз економічній безпеці України в умовах війни. Актуальні проблеми економіки. № 5 (287), 2025. С. 315-329.

72. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

73. Селецький О. В., Крес Н. О. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану як складова національної безпеки. *Актуальні проблеми політики.* 2025. Вип. 76. С. 43-47.

74. Дзьобань О., Соснін О. Безпека інформаційна. *Політологічний енциклопедичний словник* / за ред. М. П.Требіна. Харків: Право, 2015. С. 60-61.

75. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету:* серія: Право 2023. Т. 2. Вип. 78. С. 134–139.

76. Нестеренко Г. Інформаційна безпека: курс лекцій. Київ: НАУ, 2022. 102 с.

77. Міненко Є. Суспільно-політична стабільність як складова системи інформаційної безпеки: виклики в умовах воєнного стану. *Міждисциплінарні дослідження складних систем.* 2023. № 23. С. 41–54.

78. Інформаційна безпека та гібридні загрози: навчальний посібник. Укл. Мухін В.Є., Завгородній В.В., Завгородня Г.А. Київ : ТОВ «ТРОПЕА», 2024. 104 с.

79. Казмірук Д. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни. *Політикус : наук. журнал*. 2025. Вип. 1. С. 21-26.

80. Мазуренко Л. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Питання політології». 2022. № 42. С. 50–57.

81. Милосердна І. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження. *«ПОЛІТИКУС»: науковий журнал.* 2024. Вип. 4. 2024 С. 179-184.